

Gencs településének népszerűségi és gazdasági viszonyai a XVIII. század végén – a XIX. század elején

Balogh Géza

A XVIII. század jelentős változást hozott egész Európa fejlődésében. A feudális struktúrán belül mélyreható átalakulás indult meg a tőkés gazdálkodás kialakításának irányába. Ez a folyamat, fokozatosan, földrajzi térségenként eltérő időben történt. E század teremtette meg „... hogy Európának újabb részei léphessenek tovább a feudális rendszerből a polgári társadalom felé¹. Magyarországon is „a XVIII. század a rommá lett ország fokozatos felemelkedésének, regenerálódásának időszaka volt, az európai modell általános mozgásának megfelelően².

A II. Rákóczi Ferenc vezette felkelést követően, mely vidékünket jelentős mértékben érintette, s melynek végső kifejelete Szatmáron és Nagymajténynál következett be a fegyveres konfliktus helyén előtérbe került a megegyezés Magyarország és a Habsburg - ház között. A nemességnek a királyság önállóságával sikerült kiváltságait is átmenteni. Ez főleg abban nyilvánult meg, hogy a kiváltságos rendeknek, a nemességnek és a főpapságnak, sikerült megszerezni a fontosabb tisztségeket, teljes egészében ellenőrizni az országgyűlést, birtokolni a földterület jelentős hányadát, s a jobbágyokat továbbra is ingyenmunkára kényszeríteni.

A korabeli Szatmár vármegye gazdasági fejlődését, népességét s annak etnikai összetételét jelentősen befolyásolta a szabadságharc idején bekövetkezett elnéptelenedés. E hátrány feloldásához járult hozzá a szatmári békét (1711) követő céltudatos telepítés, amellyel „... a bécsi kormány az ország gazdasági felvirágoztatása mellett Magyarország elnémetesítését is célba vette...³. E telepítések során a vármegyébe főleg a Károlyi család, Sándor és fia, Ferenc kezdeményezésére és támogatásával „1712-től 1838-ig összesen 2072 külföldi, német család telepedett le a 31 sváb községbe⁴.

Az általam vizsgált település, Gencs, azok közé tartozik, ahová nem telepítenek külföldről közösségeket. Kezdeteiről a források először 1328-ban tesznek említést, Genc megnevezéssel⁵. A falu az Ér és a Kraszna folyó árterületeinek találkozásánál jött létre, Nagykárolytól délre. A név a hosszú ideig itt birtokos Gencsy nemzetségnévből származik⁶. Lakosságáról, társadalmi és nemzeti eredetét nézve Maksai Ferenc megállapítja, hogy a várjobbágyokból származó kisenemesek lehettek⁷ s a névanyag alapján magyarok⁸. Jelentősebb birtokosai a középkor folyamán a Báthoryak és a Vetésiek⁹. Az 1514-es

¹ Kosáry Domokos, *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867*. Bp. 1990. 14. old.

² *Ibidem*, 31. old.

³ Vonház István, *A Szatmár megyei német telepítés*. Kolozsvár 1997. 20. old.

⁴ *Ibidem*, 186. old.

⁵ Suciu Coriolan, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*. I. 257 old.

⁶ Szirmai Antal, *Szatmár Vármegye fekvése, története és polgári esmérte*. Buda. 1810. 37. old.

⁷ Maksay Ferenc, *A középkori Szatmár megye*. Bp. 1940. 14. old.

⁸ *Ibidem*

⁹ Borovszky Samu, *Szatmár Vármegye*. é. n. Bp. 75. old.

parasztlázadás alkalmával a gencsi kisnemesek csatlakoznak a parasztokhoz amiért jószágaitak Báthory Andrásnak adományozta a király¹⁰.

A XVII – XVIII. századok során a Báthory család kihaltával, újabb birtokosok szereznek benne részt; a Losonczi, Bánffy, Vay, Sarkadi, stb. családok, s „már az egész helység nemesekből állott”¹¹. Ezt látszik bizonyítani az 1715-ös összeírás, amikor a településen csak „4 egyéb magyar jogállapotú” háztartást tüntetnek fel, amelyek használatában 92 köblös szántó és 41 kaszás rét található¹².

A Habsburg -uralom megszilárdulásával, II. József idején (1780 – 1790) került sor a lakosság első, átfogóbb, helységenkénti, nemek szerinti és a férfiakra vonatkozó foglalkozás szerinti összeírására. Ezt motiválta a munkaerő és a katonaság helyzetének felmérésére irányuló törekvés. Gencsen az összeírás alkalmával feljegyeztek 192 házat, 260 családdal. A település jogi népessége 1138 személy, amelyből a távollevők száma 25, az idegeneké 12, s így a tényleges népesség 1125 személy. Az összeírt lakosság nemek szerinti megoszlása a következő: 560 férfi, amelyből 230 házasságban és 330 nőtlen és 578 nő. Eltérvén az eddigi népességre vonatkozó adatoktól, az összeírás a férfiakra vonatkozóan tartalmaz adatokat a foglalkozási struktúrára is. Az 560 férfi közül 1 pap, 281 nemes, 4 paraszt, 4 polgár és paraszt örököse, 129 zsellér, 7 egyéb, 98 az 1–12 év közötti férfi sarjadék és 35 a 13–17 év közötti férfi sarjadék¹³.

A fenti adatokat elemezve megállapítható, hogy Gencs települése az 1125 lakosával, a volt vármegye (a mai Románia területén található települések) lakosságának — 77.208 személy¹⁴ — mintegy 1.45 %-át tette ki. A helység lakossága viszonylag állandó lakhelyű személyekből tevődött össze. Mintegy 25 személyt jegyeztek fel távollevőnek. Ez az összlakosság 2.22 %-a. Az idegen jelenlevők száma pedig 12, vagyis az összlakosság 1,06 %-a. Az összeírt 192 házra egyenként 0.73 család jut, ami azt jelenti, hogy nem minden család rendelkezett különálló lakóházzal. Egy házban kénytelen volt átlagosan együttélni 5.85 személy, aki nem minden esetben tartozott ugyanazon család kötelékébe. Ennek ellenére, az egy házra jutó családok száma valamivel kedvezőbb a vármegyei átlagnál, amely 0.86¹⁵. Gencs esetében az egy átlagos nagyságú családra jutó személyek száma 4.32 személy, ami a vármegye esetében valamivel több, vagyis 5.03 személy¹⁶. Tehát a vármegye átlagánál 0.71 személlyel kevesebb.

A település lakosságának számbeli alakulását lehetőséggem van bemutatni a XIX. század első feléből adatokkal is. A református egyházközség keresztemelési, halotti és esketési anyakönyvében találunk az össznépességre utaló adatokat is. A hitközség lélekszáma 1804-ben 624, 1807-ben 636, 1816-ban 622, 1818-ban 636, 1819-ben 639 és végül 1825-ben 647 személy volt¹⁷. Nota bene megjegyzés alatt, ugyanitt utalást találunk a helybeli görög

¹⁰ Szirmai Antal *i. m.* 75. old.

¹¹ Borovszky Samu *i. m.* 75. old.

¹² Acsády Ignác, *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában*. Bp. 1846. 127. old.

¹³ Dávid Zoltán, *Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787)*, Bp. 1960. 166–167. old.

¹⁴ Natalia Giurgiu, *Populația Transilvaniei la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea în Populație și societate*. Cluj. 1972. 102. old.

¹⁵ Natalia Giurgiu, *Populația Transilvaniei la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea în Populație și societate*. Cluj. 1972. 102. old.

¹⁶ Idem. 104. old.

¹⁷ *Ibidem*

katolikus (oláh) eklézsia lélekszámára is. E szerint a görög katolikus lakosok száma 1817 januárjában 385 személy¹⁸. Úgy vélem, hogy a görög katolikus lakosok számát, ha összeadjuk a reformátusokéval, megkapjuk a település összlakosságát, többé-kevésbé pontosan, mivel a római katolikusok először csak 1839-ben jelennek meg csekély számban. A fenti adatok alapján a település lélekszáma 1007. Mintegy tíz évvel később Nagy Lajos is közöl adatokat Magyarország népességéről az 1827-es évre vonatkozóan. E szerint Gencsen 148 ház, 348 görög katolikus (egyesült), s 684 helvetikus vallású személy élt. Ez együttesen 1032 lelket jelent¹⁹. Ha az 1787-es népszámlálás adatait összevetjük az 1816/17-es és az 1827-es adatokkal, megállapítható, hogy a népesség csökken 1816-ig, majd emelkedő tendenciát mutat az elkövetkező években. Ennek magyarázatára az egyházi feljegyzésekben nem találtam utalást. Esetleg meg lehet említeni, hogy ebben az időben zajlanak a napóleoni háborúk, s az itt elesett gencsiek nem szerepelnek a halottakra vonatkozó feljegyzésekben, vagy lehetséges, hogy nagyobb méretű elköltözés következett be. Annál is inkább nehezen magyarázható a csökkenés, mert a református közösségre vonatkozóan a feljegyzések szinte folyamatos szaporulatról tudósítanak. Íme, hogyan jelentkezik a népszaporulat dinamikája az 1768 és 1839 közötti 71 év alatt²⁰.

	Született	Meghalt	Szaporulat
1768-1770	56	31	25
1771-1780	185	127	58
1781-1790	198	206	-8
1791-1800	230	172	58
1801-1810	260	278	-18
1811-1820	274	227	47
1821-1830	289	217	72
1831-1839	-263	245	18
71 év	1755	1503	252

Megvizsgálva a fenti adatokat megállapítható, hogy a 71 év alatt a település lakossága 252 személlyel szaporodott. A létszámnövekedés két évtized kivételével folyamatos. Az átlagos évenkénti szaporulat 3.45 személy. A születések száma 1821 – 1830 között legmagasabb, amikor a legmagasabb a szaporulat is. Ha az elhalálozás adatait vizsgáljuk, ez 1801 – 1810 között legmagasabb, amikor a lakosság 18 lélekkel fogyott. Az évenkénti számadatokból megállapítható, hogy elég magas a gyermekhalandóság. Így 1784-ben a 29 halott közül 16 az 1–14 év közötti gyermek, 1793-ban a 20 közül 11, 1801-ben a 31 közül 25, 1814-ben 32 közül 27, 1829-ben a 45 közül 22 a gyermek²¹. A betegségekről, amelyek e magas elhalálozási arányt okozták az első helyen a himlő

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ Nagy Lajos, *Notitiae Politico-Geographico Statisticae. Tomus Primus*. Buda. 1828. 365. old.

²⁰ A Gencsi ref. egy. i. m. 1768–1839. évekre.

²¹ *Ibidem*

található, de megemlítettek még a vérhas, a forró betegség, a kelevény, a vízi betegség, a száraz betegség, a hideglelése, stb²².

A lakosság nemzetiségi összetételére vonatkozóan a XVIII. századra nincsenek adataink. Becslésekbe bocsátkozni, úgy vélem, nem volna szerencsés, annál is inkább, mivel ezt az időszakot számos kutató úgy jellemzi, mint a nagy belső átrendeződések, vándorlások idejét. Ez a folyamat érinti Szatmár vármegyét is. Tudott, hogy csak a szomszédos Szabolcs megyéből 1702 – 1720 között „... Szatmárba közel kétszáz... családfő szökött át”²³. A belső migrációban részt vettek a jobbágyok is, nemzetiségükre való tekintet nélkül. Erre vonatkozóan Ács Zoltán megállapítja: „A 18. század első felében lezajlott nagy belső migrációban a nemzetiségi jobbágyok éppúgy részt vettek, mint magyar társaik”²⁴.

A XIX. század népességére vonatkozóan kedvezőbb helyzetben vagyunk, ami a nemzetiségi összetételt, arányt illeti. Rendelkezem 3 olyan adattal, amely a falu, Gencs lakosságának nemzetiségi megoszlására is utal. Az első adat az 1816/17-es évekből való s a református egyház anyakönyvének első kötetében található. E szerint 1816 január 4-én a református Eklézsiában 622 lelket számláltak, míg 1817 januárjában a román Eklézsiában 385 lelket²⁵. Ez összesen 1007 lakost jelent, amelyből a reformátusok 61.76 %-ot, a románok pedig 38.23 %-os jelentenek.

A fennebb már említett Nagy Lajos által közölt adatok szerint a nemzetiségi arány a következőképpen alakul: az 1032 lakosból a reformátusok száma 684, azaz 66,27 %, a románok pedig 348, azaz 33.72 %²⁶.

Egy évtizeddel később, Fényes Elek közreadott földrajzi leírásában Gencsre vonatkozóan megtalálhatók a következő adatok: az összlakosság 1167 személy; ebből református 726 (62.21 %); görög katolikus 368 (31.57 %). Az általam ismert forrásanyagok közül először itt találkozunk római katolikusokkal, számuk mindössze 73 (6.25 %)²⁷.

A rendelkezésemre álló adatok alapján lehetőség adódik arra is, hogy megvizsgáljuk a lakosság nemek szerinti megoszlását is, igaz, csak bizonyos korlátok között. Az 1783 – 87-ben elvégzett első népszámlálás adatai szerint Gencs 1125 lakosa közül a férfiak száma 560 (49.77 %), a nőké 578 (51.37 %)²⁸. Ha ezeket az adatokat összehasonlítjuk a vármegyei adatokkal, némi eltérés tapasztalható. Szatmár vármegye ma Romániához tartozó részének összlakossága 77.208, amelyből 39.293 (50.89 %) férfi, 37.915 (49.11 %) pedig nő²⁹. Ezt a vizsgáldást a XIX. század elejére vonatkozóan csak a református közösség tagjaira vonatkozóan végezhetem el. Egy 1818. február 2-án elvégzett számbavétel alkalmával találtak 148 ágyat. 360 férfit (az összlakosság 50.31 %-a) és 316 asszonyt (vagyis 49.68 %-át a 636 személynek)³⁰. Összehasonlítva a fenti két adatot,

²² *Ibidem*

²³ Ács Zoltán, *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Bp. 1996. 94. old.

²⁴ *Idem*. 95. old.

²⁵ A gencsi ref. egy. i. m.

²⁶ Nagy Lajos, i. m. 365. lap.

²⁷ Fényes Elek, *Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota Statisztikai és Geographiai tekintetben*. Pest, 1839. 287. old.

²⁸ Dávid Zoltán, i. m. 166 – 167. old.

²⁹ Natalia Giurgiu, i. m. 110. old.

³⁰ A Gencsi ref. egy. i. m. 133. old

kitűnik, hogy a nemek közötti arány az eltelt 35 év alatt megváltozott a férfiak javára, ami a korábban tapasztalt vármegyei átlagnak is nagyjából megfelel.

Már tanulmányom bevezető részében említettem, hogy a XVIII. század végének és a XIX. század elejének egyik fő jellemzője a tőkés árutermelésre való áttérés. Ennek egyik legfontosabb eleme a földesúr – jobbágy viszony rendezése. Ebben különösen érdekelt volt a bécsi udvar is, amely a háborúk hosszú sorozatát vívta, s „...ez időben, már ez a köznép szolgáltatta az állandó hadsereget, valamint fenntartásának fő eszközét, az állami adót”³¹. A kérdés rendezésének folyamata már III. (VI.) Károly (1711 – 1740) idején megindult. 1722-ben a király arra utasította magyar kancelláriáját „... , hogy jogos panasz esetén elégtételt szerezzen a jobbágnak az úri önkénnyel szemben”³². A nemesség az úrbérrendezést kezdettől ellenezte, mivel úgy ítélte meg, hogy „... a jobbágykötelék időelőtti feloldása aláassa a nemesi kiváltságokat”³³. Meglátásuk szerint a jobbágykérdés saját ügyük, „melyben az államnak minél csekélyebb hatáskört és befolyást lehet engedni”³⁴. A különböző nézőpontok, megítélések eredményeként az 1764/65-ös országgyűlés anélkül oszlott fel, hogy törvényt hozott volna a kérdésben. A rendi országgyűlés tehetetlensége, elutasító magatartása megadta a lehetőséget Mária Terézia (1740 – 1780) császárnő számára, hogy reformjainak megvalósításában mellőzze a rendeket. „A bécsi udvar, miután a magyar rendekkel nem sikerült a jobbágykérdésben dűlőre jutnia, ezt a konfliktust felhasználta arra, hogy saját hatáskörében rendeletileg szabályozza az úrbéri viszonyokat és ezzel útját állja a földesúri túlkapasoknak. Fő érdeke ebben az volt, hogy megvédje, sőt, lehetőleg növelje a parasztok adófizető képességét, maximálja a földesúri terheket és elősegítse az árutermelésüket”³⁵. A jobbágykérdéssel foglalkozó császári rendeletet két évi előkészítés után, 1767 január 26-án magyar, latin és szlovák nyelven hirdették ki³⁶.

Gencsen, akárcsak az ország egész területén, az úrbéri viszonyok rendezése és előkészítése, végrehajtása alkalmával 4 dokumentumot szerkesztettek. Ezek: a 9 kérdésre adott válasz; az előzetes összeírás, amelyben rögzítették az úrbéres háztartások családfőinek nevét és az általuk bevallott — használt szántók, rétek mennyiségét — a szőlőt, gyümölcsöst, irtást; a nyomtatott Urbárium — amely az általános érvényű jogi normák mellett rögzíti az adott helység jogállását, az egész jobbágytelekhez tartozó szántóföld és kaszáló mennyiségét, a robotnapok számát s azoknak teljesítési feltételeit, s más, a vizsgált településre jellemző adatokat; az Urbáriumhoz kapcsolódó Tabella, benne az úrbéres családfők család - és keresztnevei, az általuk használt szántóföld, rét mennyisége, valamint az ennek fejében kirótt úrbéres kötelezettség.

„Gents” faluban³⁷ a kilenc kérdőpontra adott válaszok összeállítására 1772 november 25-én került sor, a bíró és 6 esküdt előtt³⁸.

³¹ Acsády Ignác, *A magyar jobbágyság története*. Bp. 1948. 275. old

³² Idem. 276. old.

³³ Idem. 285. old.

³⁴ *Ibidem*

³⁵ Kosáry Domokos, *i. m.* 89. old.

³⁶ A kérdéssel kapcsolatban lásd: Acsády I., Kosáry Domokos *i. m.*, valamint David Prodan, *Problema iobăgiei în Transilvania 1700–1848*, Marczali Henrik, Mária Terézia és kora.

³⁷ A település neve s jogi állapota az úrbérrendezés idején

Áttanulmányozva a forrásanyagot, megállapítható, hogy az Urbáriumot megelőző időben a falu nem rendelkezett, és a kikérdezettek nem is hallottak hasonló jellegű dokumentumról³⁹. A contractusok csak az 1770-es években csak az adófizetésekre vonatkozóan fogalmazódtak meg. A szolgáltatásokat pedig továbbra is a szóbeli egyezségek alapján végzik a helybeliek, hol vonó marhával, hol kézi munkával, mások pedig pénzen váltják meg.

A kérdésekre adott válaszokból megismerhetjük a helység természeti viszonyait. A térséget az Ér és a Kraszna vizei öntözik s áradások idején jelentős károkat okoznak. Hegyei, erdői nincsenek, de a vidék alkalmas gabonafélék termesztésére s állattenyésztésre. E két foglalkozás jelenti a lakosság megélhetésének forrását. Termékeiket a közeli vásáros helyeken értékesítik: Nagykárolyban „fél mérföldnyire“, Margittán és Szatmáron „három mérföldnyire“, s Királydarácon és Tasnádon „két mérföldnyire“⁴⁰. Termesztének kendert is, mivel „áztatójok jó és elegendő vagyon“⁴¹.

Ugyancsak beneficiumként említik a helységekben működő szárazmalmot s az egy-két „mér földnyire“ található vizimalmokat is. Gyümölcsstermesztéssel nem foglalkoznak, de a telkeiken kívül rendelkeznek „káposzta és zöldségtermő földekkel“⁴².

A közösségi jövedelem tekintetében megállapítást nyer, hogy „... a helység semmivel nem rendelkezik“⁴³.

A település hátrányairól szólva a kikérdezettek megemlítik: esős időben a Kraszna és az Ér áradásai kárt okoznak szántóföldeikben, réteiken, mivel laposabb helyeken vannak, esős években iszapos szénát kaszálnak; sarjút nem lehet kaszálni; vásáros helyeik távol vannak, útjaik rosszak és „... Nagy Majtinban úgy Szatmáron levő hidakon is vámat fizetnek“⁴⁴; legelőik kevés „... és mivel ezen helység nagy ország útjában vagyon, az sok úton járók meg élík határjokon, s mind ezen okbul Marhájok megszorul, mind pediglen, hogy ezen helységbelieknek úgy földes uraiknak is feles Marhájok vagyon ugyan ezen okbul, amidőn az ugar kitelik, a Határ felszántódik, az lakosok közül sokan magok Marhájokat pénzért más határokon járatni kénytelenítettnek“⁴⁵; erdejük nincs s úgy épület-mint tűzifájukat pénzért kénytelenek megvásárolni, a messzebb vidékről hordani; mivel helyben semmi jövedelemforrás nincs, hogy pénzt keressenek „a nyári napokon a három-négy mérföldnyire levő szálló hegyeken dolgoznak“⁴⁶.

A helységben sok a földesúr, s azok a jobbágyok szolgálatait szükségleteiknek megfelelően követelik. Vannak időszakok, amikor egyvégtében öt-hat napot kell

³⁸ Az esküdtek által országszerte elmondott szöveg: ÉN. N. N. esküszöm az élő Istenre, tellyes szent Háromságra, Atya, Fiu, és szent Lélek Istene, Szepőlтелен Szűz Máriára és Istennek minden szenteire, hogy én fère tévén mindennemű félelmet, haragot, szeretetet, magam saját hasznát avagy kárát és akarmi kigondolható emberi tekintetet, mind azokra, amellyekre kérdendő leszek igazán felelek, mind magam, mind más itt lakosoknak birtokát és akárminemű javait, kárait, vagy fogyatkozásait ezen helységnek igazán megvallom és legkissebbet is amennyire tudom el nem tagadok. Isten engem úgy segéljen.

³⁹ *A Gecsi jobbágyok válasza a 9 kérdésre*. Szatmár Állami Levéltár. Leltári szám 897. 78. zs. mikrofilm. 1772. nov. 25.

⁴⁰ *Ibidem*

⁴¹ *Ibidem*

⁴² *Ibidem*

⁴³ *Ibidem*

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ *Ibidem*

⁴⁶ *Ibidem*

szolgáljanak a jobbágyok. A vallomásaik szerint a leszolgált napok száma 12 – 25 között van, megegyezés szerint. Kilencedet adnak a búzából, árpából, tengeriből s zabból „ és, hogy az kilencedbeli Adózás ezen nemes Vgyének nagyobb résziben szokásban vagyón, bizonyos⁴⁷.

Vay László földesúr emberei "... az életbeli kilenceden kívül esztendőnként az uraságnak az Zsákot egy Tyúkot, Tizenkét Tojást és amely gazdának Tehenei vadnak, azok akármennyi Tehenei legyenek csak egy Itcze vaját valamint az tehenetlen gazdák adnak, úgy Marhás gazdák egy szekér Karácsony Fáját tartoznak az Uraság számára maga erdejéből az Uraságnak hozni⁴⁸.

Jogi helyzetüket tekintve "Ezen Helybéli Szegénység mind Szabad menetelű személyekből álló⁴⁹ — záródik a 9 kérdőpontra adott feleletek sora.

Az úrbérrendezést megelőző összeírás alapján mintegy 44 úrbéres háztartás volt a faluban. Ezek közül 25 szabad menetelű, 13 házas szellér és 6 háznélküli szellér. Az általuk használt belső telek nagysága 18 egész telek területének megfelelő, amely felosztott 1/8-as, 1/4-es 1/2-es és egész telkekre. A szántó területének nagysága, amely használatukban volt, összesen kitett 289 Posonyi mérőt. A rét nagysága pedig 137 kaszás volt⁵⁰. E számadatokból kitűnik, hogy igen csekély a belső telek, a hozzákapcsolódó szántóföld és a rét területe is, ami a jobbágyháztartások használatában van. Ez nem biztosíthatta a megélhetéshez szükséges feltételeket, csak arra szolgálhatott alapot, hogy a jobbágyok a tulajdonosnak dézsmát, kilencedet adjanak s robotnapokat teljesítsenek.

A nyomtatott Urbáriumot 1774 szeptember 14-i keltezéssel látták el. E szerint „Gents“ — falu jogállású település. A helységben "... egy egész jobbágy Ház helynek belső Fundusa, az az Ház Helye, annak udvara, tsűrös és veteményes kertye, oly nagy és teres Helyt foglaljon a minémű két Posonyi Mérő Mag alá kívántatik⁵¹. Az egy egész belső jobbágytelekhez "... Huszonhat Hold szántó Föld, minden egy holdban két Posonyi Mérőt számlálván, és Rét Tizenkét — kaszálóra való; mivel esztendőnként egyszer kaszáltatik — adassék⁵². Ez a külső területi méret beilleszkedik az utasítások szerint Szatmár vármegye úrbéres földjei minőségének kereteibe, amely a szántóföldek esetében 26 – 32 hold között van, s a kaszálók esetében 8 – 12 kaszás terület között⁵³.

A második részben a jobbágyok haszonvételei vannak felsorolva. A gencsi jobbágyoknak „ bort árulni Szent – Mihály naptól fogva Karácsony Napjáig szabad⁵⁴. Amint már a 9 kérdésre adott feleletekből kitűnt, a helységnek kevés leelője van s teheneket nem tarthatnak, "... ezért a Jobbágyok az Vajnak megadásától mentek lesznek⁵⁵.

Ami a jobbágyi szolgálatokat, kiváltképpen a robotot illeti, azok méreteiről s teljesítési feltételeiről adnak általános képet a hivatalos, kötelező érvényű utasítások.

⁴⁷ Ibidem

⁴⁸ Ibidem

⁴⁹ Ibidem

⁵⁰ Gencs helység urbáriális összeírása – 1772 nov. 25. Szatmári Állami Levéltár. Leltári szám 896. 78. számú mikrofilm.

⁵¹ Gencs helység Urbárium. 1774 szept. 14. Szatmári Állami levéltár. leltári szám 899. I. old.

⁵² Idem. 2. old.

⁵³ Acsády Ignác. i. m. 296. old.

⁵⁴ Gencs helység Urbárium. 2. old.

⁵⁵ Idem. 3. old.

Miután országos intézkedésként kötelezővé válik a heti 1 robotnap, helyi sajátossággként leszögezi, hogy „Két Marhával, maga szekerével Szántáskor mindazon által négy Marhával maga Szekerével s Ekéjével az Uraságnak dolgozni tartozzék. Ha pedig valamely Jobbágy négy ígás Marhának fogyatkozása miatt, megírt mód szerint a szántást meg nem tehetné, az olyattán jobbágy mással össze fogván egy napi szántást két napi munkával végezzen. Mind azon által ezen terhes munkát minden szántáskor csak egyszer tartozzék meg adni; Ha pedig négy marhája mellé egy személy elegendő nem volna, akkor az Jobbágy egyet ugyan olyast, amely minden munkára alkalmas legyen, másikat pedig csak marha hajtásra valót tartozzék adni, ezen két személy mindazon által különös munkára ne fordíthatassék”⁵⁶.

A zsellérek kötelezettségeire vonatkozóan általános érvényűnek tekinthető az az előírás, mely szerint a magános házzal bírók 18 napot, akiknek pedig házuk nincs 12 napot kézi munkával kötelesek ledolgozni. Helyi sajátossággként az Urbárium előírja, hogy „Amennyire pedig ezen Helységben egynémely zsellérek valamely fundusokat bírnának, amelyeknek száma nyolcados ház helynek mivoltát fel nem érné, azoktól csak kilenced termésben adattassék meg, az egyéb adózások, szolgálatok eránt pedig olyanok az terheknek ház helye mivolta vagy appertinentiája nyolcados ház helyt fel nem ér, egyedül mint házzal bíró zselléreknek tekintessenek”⁵⁷.

A vidék természeti-földrajzi sajátosságaiból adódóan Gencs környékéről hiányoztak az erdők és a nagyobb kiterjedésű nádasok. Ezt figyelembe véve az Urbárium úgy fogalmaz, hogy „Mivel ezen Helységben a fáizásnak, úgy nádak fogyatkozása miatt a Jobbágyok ezen javakkal nem élnek, azért sem öl fának, sem nád kévének hordásával és vágásával nem fognak tartozni”⁵⁸.

A fennebb jelzett általános és sajátos utasításokon kívül az Urbárium utal még az adózásra, a kilencedre és a hegyvámra, a földesurak jussaira és tulajdon jövedelmére, az eltiltott és rendkívül való cselekedetekre és szokásokra, a büntetésekre. Biztosította a szabad költözködést, szabályozta az úriszék működését, stb. Hiányosságairól szólva Acsády Ignác rámutat, hogy továbbra is a jobbágyság fennmaradt, „A paraszt nem lett telkének tulajdonosa, s még az önkéntes örökváltságról sem történik intézkedés”⁵⁹. „Nem tagosította a telki állományt, ami a földművelés lendületét nagy mértékben hátráltatta”⁶⁰.

Az úrbérrendezés 4. nagy jelentőséggel bíró dokumentuma az Urbáriumhoz csatolt Tabella. Ebből megismerhetjük az úrbéres háztartásokat, a családfők nevével, az általuk bevallottan használt szántók és rétek mennyiségét, valamint az ennek fejében kirótt kötelezettségeiket (robot adózás, telekbér, stb.). Gencs esetében, mint már jeleztem, igen nagy a földbirtokosok száma. Ezek közé tartoznak: Vay László, Nagy György árvái, Balog András, Csomai Pálné, Balog Mihály, Török György, Piskolti József, Mede Ferenc, Barta András, Gyene György, Kerekes Sigmond, Baróti András, Balogh Mária, Batizi Sigmond és Bara Gábor⁶¹. A viszonylag nagyobb számú földbirtokok létének következménye, hogy a

⁵⁶ Idem. 4. old.

⁵⁷ Idem. 7. old.

⁵⁸ Idem. 9. old.

⁵⁹ Acsády I. i. m. 299. old.

⁶⁰ Idem 300. old.

⁶¹ *Gencs helységének Urbáriális Tabellája*. Szatmári Állami Levéltár. Leltári szám 899.

szolgáltatukban álló jobbágyok száma viszont alacsony. Csupán Vay László obersternek van 10 szabad menetelű, 2 házzal bíró és 1 más háznál lakó zsellérje⁶². A többiek jobbágyainak száma a következőképpen alakul: Nagy György árvái 11 szabad menetelű jobbággyal s 2 házzal bíró zsellérral rendelkeznek; Balog András 1 szabad menetelű jobbággyal, Csomai Pálné 1 házzal bíró zsellérral, Balog Mihály 1 házzal bíró zsellérral, Piskolti József 1 házzal bíró zsellérral, Mede Ferenc 2 szabad menetelű jobbággyai s 2 házzal bíró zsellérral, Kerekes Sigmond 1 szabad menetelű jobbággyal, Batizi Sigmond 1 házzal bíró zsellérral, Baróti András 1 házzal bíró zsellérral, Balogh Mária 1 szabad menetelű jobbággyal és Bara Gábor 1 más házában lakó zsellérral⁶³.

A Tabella összesített adataiból kitűnik, hogy a 44 szolga közül 28 szabad menetelű, 14 zsellér s kettő más házában lakó zsellér. A használatukban található jobbágyhelyek nagysága 8.6/8-as teleknek felel meg, amelyek feloszlának 1/8-os, 1/4-es, 5/8-os, 3/8-os és 1/2-es nagyságukra. A belső telkek összterülete 20.3/4 posonyi mérő. A hozzá tartozó szántóterület nagysága 257,3/4 hold, amelyhez 151 embervágó rét tartozik. A fenti területek használatáért esztendőnként tartoznak 533.27/38-ad marhás robottal, vagy e helyett 1343.8/19-ed kézi szolgálattal Kilencedet termékben szolgáltatnak, beleértve a kendert és a lent is⁶⁴.

A úrbérrendezés alapvető célkitűzése, hogy szabályozza a jobbágytelkek után kötelező pénzbeli és termékbeli terheket is. Gencs esetében az összesített adatok szerint a 44 jobbágycsalád összesen 42 forint adót fizet. Tűzrevaló fával, fonással és vaj adással nem tartoznak. Kötelesek azonban 20.40/76 kappant, 20.40/76 csirkét és 123.8/38 tojást adni⁶⁵.

A helység közös jövedelmével kapcsolatban a Tabella is leszögezi, hogy "...közönségesen semmit sem bír"⁶⁶.

A bemutatott források alapján megállapítható, hogy az úrbérrendezés Gencs esetében sem csorbította a földesurak érdekeit, csupán a teljesen jogtalan igényeket szüntette meg s „inkább csak erkölcsi eredménnyel járt, amennyiben fokozta a parasztságban a vágyat, hogy anyagi és jogi helyzetét még inkább megjavítsa, a reményt, hogy e törekvésben az állam is támogatni fogja s az öntudatot, hogy a munkával, melyet végez, elől áll az államfenntartó elemek sorában"⁶⁷.

⁶² *Ibidem.*

⁶³ *Ibidem.*

⁶⁴ *Ibidem.*

⁶⁵ *Ibidem.*

⁶⁶ *Ibidem.*

⁶⁷ Acsády Ignác. i. m. 301. old.

Relațiile sociale și economice ale populației localității Ghenci la finele sec. al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea (Rezumat)

Secolul al XVIII-lea aduce transformări importante în toată Europa. Crează posibilitatea trecerii la o economie capitalistă. Județul Satu Mare se afla la periferia acestor schimbări, fiind afectat la începutul secolului de revolta antihabsburgică condusă de către Rákóczi Francisc al II-lea. Depopularizarea ținutului a fost remediată prin colonizarea organizată a șvabilor de către Curtea de la Viena, prin care se urmărea și germanizarea ținutului. În privința evoluției numerice a populației localității Ghenci, un real folos ne oferă recensământul populației efectuat sub Iosif al II-lea, când populația reală a localității a fost de 1125 de persoane. La începutul secolului al XIX-lea populația scade simțitor, ca la mijlocul deceniului al treilea să ajungă din nou la 1032 de persoane. Pe baza documentelor eclesiastice reformate se poate urmări chiar componența pe sexe și naționalități a populației.

Privind situația economică a localităților se poate constata că măsurile luate de stăpânirea habsburgică nu au periclitat privilegiile nobilimii ci au prelungit existența relațiilor feudale. O caracteristică specifică a satului Ghenci la sfârșitul secolului al XVIII-lea este existența unui număr mare de nobili. Datorită acestui fapt persoanele care se aflau în slujba lor era relativ redusă. În urma introducerii Urbariului, la 14 sept. 1774, a fost fixată mărimea sesiei iobăgești la 26 iugăe de pământ arabil, la care se adaugă 12 coase de fâneată. Aceasta sesie a asigurat cele necesare existenței familiilor iobăgești și a permis exploatarea lor în cadrul sistemului feudal. Cele patru documente întocmite cu ocazia introducerii Urbariului permit studierea situației concrete din localitatea Ghenci.

Social and Economic Realities from Ghenci Village in the End of XVIII-th Century and Beginning of XIX-th (Summary)

The XVIII-th century brings important changes in all Europe, creating the possibilities to experience capitalistic economy. Satu Mare county was peripheral to these changes, being affected, at the beginning of the century, by antihapsburg revolt, headed by Rákóczi Francisc the II-nd. The depopulation of the region was rectified through Swabian colonization, organized by the Vienna Court, the purpose being also, an increasing of the German population.

As concerns numerical development of Ghenci, very useful is the census performed in the time of Joseph the II-nd, when the real population was 1125 persons. In the beginning of XIX-th century the population decrease in a sensitive way and in the half of third decade again reaches 1032 persons. On the basis of Reformed ecclesiastic documents one can even the composition of population on sexes and nationalities.

Considering the economic situation of the locality, it comes out that the measures of Hapsburg domination didn't jeopardized nobility but prolonged feudal relationships. A main feature of Ghenci in the end of XVIII-th century was a big number of noblemen. As a result, the number of persons that served them was relatively low. After the Urbarium from September 14 in 1774, the plot of land rented from the feudal lord didn't provided the livelihood of villains, it only allowed the exploitation. The four documents elaborated when the Urbarium was introduced afforded us to study the concrete situation from Ghenci.